

*Political Philosophy*  
*Политическа философия*

## ТЕХНОЛОГИИ НА СЕБЕ СИ И МРЕЖИ НА ВЛАСТ

**Боряна Кирякова**

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

**Резюме.** Целта на настоящата работа е да разгледа полето на асистираната репродукция в България през една специфична рамка, а именно – виждането на Мишел Фуко за конструирането и идентичността на субекта. Анализът се фокусира върху идеите на Фуко за конструиране на идентичности, изразени в понятията „низходяща индивидуализация“, „технологии на себе си“, „дисциплинарна власт“, „управляемост“ и „биовласт“. Настоящото изследване е опит за осмисляне и вглеждане в един дискурс на конструиране на идентичности днес в България.

*Keywords:* Michel Foucault, technology, reproductive

### Концептуални основи

Концептуалните основи на анализа разглеждат някои основни понятия и концептуални схеми на Мишел Фуко, които ще бъдат използвани по-нататък в разработката, а именно „дисциплинарна власт“, „низходяща индивидуализация“, „технологии на себе си“, „биополитика“ и „управляемост“ (governmentality). Считаю, че те предоставят ефективна призма, през която може да се изследва и анализира ситуацията около асистираната репродукция в България (и не само), тъй като тя фактически представлява специфична мрежа от властови отношения, легитимираща се чрез една от основните институции, която произвежда истина – науката и медицината, – а както добре знаем от Фуко властта, истината и идентичността са трите основни измерения на управлението (Dean, 1999: 11; цит. по Димитрова, 2010). Това са и трите пункта, които ще ме интересуват по-нататък: как легитимната истина, произведена и утвърждавана в мрежата на асистираната репродукция в България, моделира „управляеми“ идентичности, т.е. типове хора (най-вече жени), които тъкмо борейки се за постигане на своята представа за автентичност (например да бъдат майки, защото само това дава истински смисъл на съществуването), обслужват и укрепват самата мрежа на власт.

За да схванем по-добре основния замисъл в понятията на Фуко и за да отделим спецификата на онова, което той анализира чрез понятията си „низходяща индивидуализация“, „биовласт“, „технологии на себе си“, „дисципли-

линарна власт“, е необходимо да скицираме няколко централни пункта във фукоанската генеалогия на управляемостта и „конструирането на идентичности“, с помощта на различни техники и практики. За тази цел ще започна от понятието за дисциплинарна власт, защото то е удобен изходен пункт за поставяне на изключително важната идея за биовластта и биополитиката.

### 1. Дисциплинарна власт

Концепцията за дисциплинарна власт, описана в „Надзор и наказание“, се центрира най-вече около тялото. Тя е власт, която съществува там, където законите не могат да властват, конкретизира се върху индивида и по-конкретно върху неговата телесност. Тази власт е насочена към нея, опитвайки се да му придаде определени навици и характеристики, т.е. да го направи такъв, какъвто на нея ще ѝ е необходим и полезен. Нейната функция е да синтезира и установява принуждаващи връзки с производствения апарат. Резултатът от действието ѝ е нормализация на индивидите, като институциите, в които тя се разгръща, са затворите, казармите, психиатричните клиники и др. пространства, в които са затворени онези индивиди, които обществото иска да пригоди към определени норми. Те са тази част от обществото, която бива обособена и социализирана в конкретната среда, в която живее по неосъзнато, невидимо насилствен начин. Тази среда манипулира тялото „като средище на сили“ (Фуко, 1998: 163). Чрез нея се създава „машина за контрол“ (Фуко, 1998: 182), чрез която човешкото поведение бива наблюдавано като под микроскоп; чрез тази „машина“ човешкият живот е не само наблюдаван, но и „създаван“ или конструиран. „Дисциплинарният апарат“ прави възможно само с един поглед всичко да бъде видяно. Оттук може да заключим, че дисциплинарната власт е тази, която „първа“ започва да моделира човешкото тяло по начин, който се превръща в угодна фигура за мрежите на властта, като един от основните компоненти в тази власт е надзорът. Той е насочен към индивидите, осъществява постоянен контрол върху тях и може да се определи като „прояви на власт, които се опират една на друга“ (Фуко, 1998: 185). Това е власт, налагаща „санкции“ върху отклоненията, но не от закона, а от нормата. Тя може да направи така, че чрез наблюдение на индивидите се конструира тяхната самоличност, дори и когато никога вече не ги наблюдава, те продължават да се удържат в схемите на определено поведение, защото знаят, че биха могли да бъдат видени.

Модерността създава дисциплинирани тела, едновременно наблюдавани, изследвани и ситуирани. „Дисциплината увеличава силите на тялото и ги намалява“ (Фуко, 1998: 146). Това означава, че властта създава необходимите ѝ индивиди, които задължително биват третираны, обучени и създадени с цел подпомагане на процесите в обществото, в което са ситуирани.

„Апаратът“ е „този, който произвежда власт и разпределя индивидите в това непрекъснато и постоянно поле“ (Фуко, 1998: 185). Това дава въз-

можност на властта „да бъде недискретна, след като е навсякъде“ (Фуко, 1998: 185), но в същото време напълно „дискретна“, защото действа тихо и безмълвно. Във вече споменатите институции – болниците, затворите и т.н – индивидите биват нормализирани. Тъй като това е важен шрих към разглежданата тук тема, а именно улавянето на „безплодните“ в социотехническата мрежа на медицинската власт, е важно да се отбележи, че „дисциплинарната болница се превръща в „апарат за изпитване“ (Фуко, 1998: 194), където визитацията се превръща в най-видимата форма на „изпит“, а самата болница се превръща в „седалище на медицинска дисциплина“ (Фуко, 1998: 195). Същото се отнася и до другите видове дисциплинарни учреждения като училището, което се превръща в един вид апарат за „непрекъснато изпитване, съпътстващо отначало докрай процеса на обучение“ (Фуко, 1998: 195).

Както споменах по-горе, формата на дисциплинарната власт може да бъде както дискретна, така и видима, за да действа успешно, „но за да бъде упражнявана, трябва да остане невидима“ (Фуко, 1998: 196), а видимото ѝ ядро остават субектите. Това, че са постоянно видими, дава възможност да се регулира постоянната подчиненост. От своя страна, дисциплинарният диспозитив е „затворено, надзиравано във всички посоки пространство“ (Фуко, 1998: 206), място, където всички действия на даден индивид, както и всичко случващо се около него, е лесно достъпно, място, „където всеки индивид бива постоянно отбелязван, обследван и разпределян при живите и мъртвите“ (Фуко, 1998: 206). Другата гледна точка, от която можем да видим дисциплинарната власт, е формирането на дисциплинарно общество, а процесите, чрез които това става възможно, са икономически, юридико-политически и научни. Дисциплините се стремят да определят властова тактика, отговаряща на три критерия – икономически, чрез който упражняването на властта да бъде финансово най-изгодно, политически – чрез „умереност“ (Фуко, 1998: 227), и „чрез незначителна съпротива“ (Фуко, 1998: 227).

За Фуко дисциплинарната технология е насочена към тялото и го манипулира, правейки го „средище на сили, които трябва да бъдат направени едновременно полезни и покорни“ (Фуко, 2003: 281). Към дисциплинарната власт може да се причисли също така и „правото над живота и смъртта“ (Фуко, 1993: 182), защото то също е насочено към индивида (тялото) и от него зависи човешкият живот. Това право означава да се прави избор между това, дали човек да бъде накаран да умре, или да бъде оставен да живее. Тук суверенът упражнява правото си върху живота, прилагайки дадените му правомощия да убива или да оставя човек жив. Суверенът „показва своята власт върху живота единствено чрез смъртта, която е в състояние да изисква“ (Фуко, 1993: 182). Това е власт, „пригодена“ да управлява човешкия живот, като го регулира и контролира. Смъртното наказание също е част от „правото на меч“ (Фуко,

1993: 185), другото название на „правото над живота и смъртта“. Правото да накараш някого да умре или да го оставиш да живее се заменя с „властта да накараш някого да живее или да го изпратиш на смърт“. От друга страна, се появява смъртното наказание на мястото на правото човек да бъде накаран дори и доброволно да умре. От своя страна, смъртта се явява мост от един свят към друг, или иначе казано – властта бива заменена, земната власт бива „отхвърлена“. Правото, разгледано в различните сфери на живота, като здраве, благополучие, тяло и др., е политически отговор на властовите процедури, разграничаващи се от „традиционното право на суверенността“ (Фуко, 1993: 195). Това Фуко нарича поемане на грижата за живота.

## 2. Биовласт

Както видяхме, „дисциплинарната власт“ е власт, насочена към тялото, като го прави покорно и го моделира по начин, по който ще се превърне в полезен индивид. От своя страна, властта върху тялото Фуко определя и като едната разновидност на биовластта; другата е биополитиката – регулацията на биологичните процеси на населението. Двете направления, в които се развива биовластта, се отграничават през XVIII в. При дисциплината е най-ясно изразено чрез армията, училището, обучението и възпитанието. При населението се изразява чрез съотношението между ресурси и жители, създаване на таблица на живота и неговата продължителност. Примери за последици от развитието на властта могат да се дадат чрез „нарастващото значение, което получава действието на нормата за сметка на юридическите системи на закона“ (Фуко, 1993: 193). В същото време биовластта е елемент в развитието на капитализма, тогава, когато се включват контролирано телата в производствения апарат. Дори и през XIX в. противопоставящите се сили срещу тази власт се основават на онова, което тя обгръща „живота и човека в качеството му на живо същество“ (Фуко, 1993: 52). Власт, грижеща се за живота, ще се нуждае от регулиращи механизми. Това има за цел да разпредели живота в областта на стойностното и полезното. Подобна власт, грижеща се за живота, квалифицира, измерва, уточнява и йерархизира: тя „осъществява разпределенията около нормата“ (Фуко, 1993: 194). Законът се превръща във функционираща норма, а юридическата институция се включва в континуум от апарати, като медицински и административни, чиито функции се превръщат в регулиращи. Нормализиращото общество, от своя страна, е резултат от властова технология, регулираща живота. Тази власт е власт, грижеща се както за тялото, така и за живота. Върху живота и смъртта се концентрира и биополитиката, която е „съвкупност от процеси, като например пропорцията на ражданията и смъртните случаи“ (Фуко, 2003: 274). През XVIII в. раждаемостта, смъртността и продължителността на живота са под контрола на биополитиката. Сферите, в които се намесва биополитика, са съвкупност от случайни и универсални

феномени, както и отношенията между човешкия род, човешките същества и следствията от географската, климатичната и хидрографската среда. Механизмите, които биват създадени от биополитиката, включват предвиждания, глобални мерки и статистически оценки. На преден план излиза модифицирането, чрез което ще се намалява смъртността, ще се увеличава продължителността на живота и ще се стимулира раждаемостта.

Ще бъдем донякъде прави, ако кажем, че индивидуализацията е следствие от дисциплинарната власт, но следствие в смисъл на продължение на линията човек – тяло, започната от дисциплинарната власт и много добре фиксирана именно в понятието за индивидуализация. Според Фуко тя е инструмент на властта, чрез който човек се превръща в неин „роб“, изпълнител на собствените ѝ желания. Фуко разглежда два типа индивидуализация в книгата си „Надзор и наказание“, а именно възходяща и низходяща индивидуализация. Възходящата индивидуализация се изразява в превъзходството на властимащите чрез „паметници и дарения, осигуряващи живот и след смъртта“ (Фуко, 1998: 201), както и чрез отношенията на васалство и сюзерство. Тя се осъществява видимо чрез „извършване на подвизи, които са проява на могъщество и се обезсмъртяват чрез разкази и церемонии“ (Фуко, 1998: 201). Възходящата индивидуализация се осъществява тогава, когато индивидът публично бъде представен за такъв. За разлика от възходящата индивидуализация низходящата индивидуализация се изразява в упражняване на власт над по-низшите индивиди, правейки ги свои пионки в една система от властови отношения. Тази индивидуализация се изразява и чрез определени „отклонения“. Примери за такива са детето, което е по-индивидуализирано от възрастния, и болният в сравнение със здравия. Тя е най-ясно изразена в дисциплинарния режим, където всичко се случва обратно на възходящата индивидуализация – колкото по-анонимна е властта, толкова е по-функционална и така много по-лесно се получава индивидуализирането на отделните индивиди. Всичко това става чрез дисциплинарен диспозитив, чрез който и в който действията на всеки отделен индивид са лесно достъпни, както и чрез дисциплинарния режим, правещ възможна низходящата индивидуализация.

Механизмите, правещи възможно индивидуализирането на индивидите, са насочени към болния, лудия или детето, защото те са много по-лесни за моделиране от „будния, възрастен, бял, европейец мъж“ (Д. Деянов) или моралния и порядъчен човек. При низходящата индивидуализация индивидът се конструира по модела на обществото, в което живее, неговата индивидуалност бива създадена така, че след като се „приложи“ върху конкретния индивид, той ще „изпълнява“ ролята, отредена му от обществото. Несъмнено и при двата вида индивидуализация голяма роля има държавата. Тя „моделира“ различни „типове“ (категории) хора. Докато при възходящата индивидуализация по-голямо значение имат феодалните държави, в чиито рамки човек се превръща

в индивид тогава, когато има повече привилегии и власт, при низходящата индивидуализация от значение е надзорът, явяващ се средство за индивидуализиране на отделния човек.

### 3. Технологии на себе си

Дотук видяхме индивида чрез понятията за биовласт, биополитика и дисциплинарна власт, което е добра основа за въвеждане на понятието за технологии на себе си. По време на семинарите, които провежда във Върмонтския университет, Фуко започва да изследва тези практики, благодарение на които индивидите сами или с помощта на някой друг въздействат върху себе си. Тези технологии са един поглед върху начина на живот, регулирането на собственото поведение и „определяне на самия себе си за цел и средство“ (Фуко, 1992: 102). Управляването на аза възниква с използваните техники в педагогическите институции и религиите на спасението. Но не трябва да разбираме педагогиката, спасението и дори грижата за себе си като различни области с отделни методи. Те всъщност са области с многобройни взаимодействия и общи връзки.

Технологиите на себе си могат да бъдат мислени както от страната на властта, така и от страната на господството. Схематично те могат да се мислят като зададени ни отвън категории, класификации, норми и практики, през които виждаме и „изработваме“ себе си, конституирайки се като субекти. В днешно време т.нар. либерални общества ни налагат да оформим собствения си аз. Това означава да се самоуправляваме, саморазвиваме, самоконтролираме, защото само по този начин едно либерално общество би могло да работи. Проектът му за „технологиите на себе си“ са вид генеалогия, чрез която индивидите могат да конструират себе си като субекти.

Целта на Фуко е да изследва начините, чрез които развиващите се различни области на знанието за човека като биология, икономика, психиатрия, медицина и пенология генерират истини, които се използват в мрежите на властта. С други думи, целта е не да се приеме знанието, дадено от конкретната област, като такова, като обективно, а да се анализират като „специфични игри на истина“ (Foucault, 1988: 16), които са свързани с определени техники, даващи възможност на индивида „да разбере себе си“. Това „разбиране на себе си“ е фактически своеобразен акт на самосъздаване, на самото конструиране на това „себе си“.

Технологиите на себе си са свързани с голямата тема, която късният Фуко превръща в свой централен проект, а именно „изкуствата на съществуване“ (Фуко, 1994: 15). Техниките на себе си се различават от тези в древната естетика на съществуването. Различават се по свой собствен начин, но между тях съществува връзка. Фуко казва, че „класическата култура на себе си изчезва или става напълно невидима. Множество елементи просто са били интег-

рирани, изместени, въведени в нов тип употреба от християнството“ (Алън, 2013: 103). За да могат индивидите да действат в името на преобразуването на субективизиращите практики, които в по-малка степен подпомагат нормализацията, те (субективизиращите практики), трябва да бъдат автономни. В „Що е просвещение“ Фуко се ориентира към онова, което не е необходимо за нас самите като конструирани обекти. Може да се каже, че конструирането на нас самите, като автономни субекти, според Фуко е това, което ние самите искаме да постигнем. Тук това може да бъде интерпретирано като конструиране на автономни субекти, имащи за задача собственото си ситуиране според правилата и нормите, налагани им от обществото. Технологиите на себе си също така са свързани с формите на подчинение. И формите на власт. Подчинение в смисъла на прилагане на практики, способни да ни направят пригодни за конкретното общество. А на свой ред, технологиите на господство могат да бъдат инкорпорирани в ситуирането на определени полезни индивиди чрез налагане на подчинение с цел създаване на определени интереси и конструирание на покорни идентичности.

Фуко изследва спонтанните, но и обмислените практики, чрез които хората определят правилата си на съществуване и „превръщат живота си в произведение, което носи естетическа стойност“ (Фуко, 1994: 15). Именно това са интересните за него техники на себе си, губещи своята самостоятелност, когато заедно с християнството се включват в упражняването на пасторалната власт.

В същото време тази власт (пасторалната) се включва успешно в модерните държави. Според Фуко тази власт има корени в древноеврейски текстове, като по-късно християнството преработва въведените от тях теми. Една от по-съществените преработки е свързана с християнския пасторал, който има за основна фигура фигурата на пастира, познаващ всеки член на стадото си. За да достигне до знанието за фигурата на пастира, християнството преработва две елинистични практики на себе си: изпитване (self-examination) и направляване на съвестта (guidance of conscience). Първата практика, отличаваща се при стоиците, епикурейците и питагорейците, обозначава стореното през деня, докато втората е допитване до съвет в трудна ситуация, а на направляването на съвестта става постоянно. Според Фуко резултатът от превръщането на изпитването в техника, която е способна да разкрива душата на стадото на пасторала, е „организирането на връзка между тоталното подчинение, знанието за себе си и изповедта пред някой друг“ (Алън, 2013: 96). От друга страна, Фуко казва, че ако наистина чрез управляването индивидите се подчиняват на властови механизми, то критиката на движението, чрез която индивидът изследва истината на нейните властови ефекти, тя (критиката) ще бъде изкуство на обмислено непокорство. В играта на онова, което с една дума би могло да бъде наречено „политика на истината“, критиката би имала по същество за

своя функция премахване на подчиняването (Алън, 2013: 96). Според Фуко режимите на пасторалната власт намаляват през Средновековието и биват погълнати от новосъздадените режими на „властова рационалност на полицията и държавния разум, които, на свой ред, биват погълнати от модерните режими на биовласт“ (Христов, 2011: 131). Ако направим опит за обяснение на целесъобразността на пасторала, можем да приемем, че той показва как поведението на индивидите може да се ръководи вътрешно, т.е. от самия индивид. Ръководенето на субекта, от своя страна, означава, че той трябва да бъде каран да прави нещо, което изисква знание относно извършване на поставената цел. Ако знанието бива извличано отвътре, от самия субект, в един момент той може да бъде накаран да прави неща без външна принуда само защото същността му позволява да бъдат извършвани без чужда намеса. Можем да кажем, че дисциплинарната власт и различните техники на себе си се мислят като пасторална власт, защото имат за основа знанието за това, как и по какъв начин индивидите могат и се конструират в нови идентичности.

Ако приемем, че подчинението е основна функция на модерната власт, то борбата за свобода ще ни накара „да отречем това, което сме“. В контекста на конструирането на идентичности това означава, че извършвайки акта на отричане, „премахваме“ досегашната си идентичност и се принуждаваме, било то насилствено, или не, да приемем нова такава. Фуко казва, че трябва да се отречем от налагания с години тип индивидуалност, за да съумеем да създадем нови субективности. Трябва да „игнорираме“ първичната си индивидуалност, прилагайки конкретни дисциплиниращи практики и норми върху себе си, за да се конструираме успешно в една нова идентичност (идентичност на майка или отговорен гражданин).

Трябва да се запитаме дали всички усилия, полагани от човека за промяна на хоризонта и начина му на виждане, са направили така, че хората да мислят по друг начин. Реално те водят до това, „да се мисли другояче това, което вече бе мислено“ (Фуко, 1994: 16). Чрез технологиите на себе си човек бива „поставен“ в ситуация на мониторинг, чрез който цялото внимание бива фокусирано върху самия него. Разбира се, не трябва да забравяме, че Фуко разглежда няколко типа технологии: технологии на производство, технологии на знаковите системи, технологии на аза, технологии на себе си и технологии на властта, като често се случва тези технологии да не могат да функционират самостоятелно. В работата си се фокусирам, както вече стана ясно, по-обстойно върху технологиите на себе си и технологиите на аза. Както стана ясно, технологиите на аза са процедури, „предлагани или предписани на хората, за да фиксират тяхната идентичност, която да бъде целенасочено запазена или изменена благодарение на отношенията на себеовладяване или себепознаване“ (Фуко, 1992: 100). Това се отнася до термина „познай себе си“, който се преобразува във въпроса „Какво да правим със себе си?“. За да

бъде управляван индивидът, трябва да се използват техниките на педагогическите институции и религиите на спасението, но не е задължително това да се случва в хронологическа последователност. Не бива също така да се мисли, че педагогиката и религиите на спасението са области с различни значения, защото „всъщност от едната към другата е имало многобройни взаимодействия и известен континуитет“ (Фуко, 1992: 102).

От друга страна, технологиите на себе си са техники, чрез които индивидите могат чрез свои собствени прийоми да се трансформират по начин, който според тях ще ги отведе до щастие, чистота и съвършенство. Развивайки понятието „технологии на себе си“, Фуко развива подробно концепциите за практиките на себе си и грижата на себе си, фокусирайки се върху древногръцки и римски текстове. Фуко разглежда херменевтиката на технологията на себе си в езическите и раннохристиянските практики, като казва „срещнах някои трудности в това изследване, тъй като тези практики не са добре известни“ (Foucault, 1988: 16). Това е така, защото християнството винаги се е „ползвало“ с по-голям интерес „в историята на своите убеждения, отколкото в историята на реалните практики“ (Foucault, 1988: 16). Пример за технология на себе си е например изповедната практика при християнството. Чрез Касиан виждаме развитието на тази технология в заимстваните сирийски и египетски монашески традиции. Това може да стане още по-разбираемо, като се разгледа по-детайлно монашеската практика, при която монахът трябва непрекъснато да обръща мислите си към Бога и да упражнява постоянен контрол над тях. Технологиите на себе си, които знаем от древността, са свързани с формите на подчинение. През IV в. се открива една по-различна, но не по-малко важна технология за разкриване на себе си: *exagureeusis*. Това води до вербализираните упражнения, свързани с учител/магистър на езическите философски школи.

#### **4. Управляемост**

Можем да кажем, че технологиите на себе си са технологии на саморегулирането, които, от своя страна, са „аспект“ на управляемост и са тясно свързани с технологиите на властта. Трябва да сме наясно, че навлизайки в сферата на технологиите на себе си, не се счита, че хората, които биват въвлечени в борбите срещу подчинението, не трябва да се „ръководят“ от онова, което е останало „в наследство“ от гръцката етика. Силно засегнато от Фуко е и познанието за себе си и грижата за себе си, които може да се приеме, че са „следствие“ от технологиите на себе си. Той прави разграничение между двете понятия и казва, че има дълбока трансформация в принципите на западното общество.

Всяка идентичност, разбирайки тук под идентичност детето, възрастния, болния и пр., има своя генеалогия със съответен режим на управляемост. Това

означава, че управлението винаги се позовава на конкретен режим на истина и инструменти, които карат индивида да гледа към себе си без видима външна принуда. Различните области – икономика, право, екология и др., ни карат да се замислим кои сме, какви искаме да бъдем и какви всъщност ставаме и какви реално сме. Тези, както и други области от живота ни карат да мислим по определен начин собственото си съществуване и идентичност, но в определен момент ни карат, често пъти „невидимо“, да станем този индивид, който в действителност, без външна намеса, може би не бихме искали да бъдем. Никълъс Роуз и Карлос Новас казват, че естественият живот и генетичните характеристики на обществото и отделните индивиди са обект на политическо внимание. Често пъти това внимание е насочено чрез различни практики на мониторинг към отделните индивиди с цел облага. А съществуването на финансирано от държавата здравеопазване, станало рутинна част от здравните грижи, показва, че ако се определя ценността на конкретни характеристики в човешкото тяло, трябва отделният гражданин да носи отговорност за направените избори относно практиките, налагани върху него.

Мрежата на асистираната репродукция действа на политическо и етическо ниво и на свой ред създава разбиране за дълг и отговорност. От друга страна, трябва да сме способни да създаваме стратегии и да предприемаме действия или да се въздържаме от такива, за да съумеем да подобрим качеството на собствения си живот, както и да бъдем благоразумни не само заради самите себе си, но и заради другите. „В този контекст категориите „здраве“ и „болест“ се превръщат в техники за производство на себе си, на субективности, притежаващи способността да избират по отговорен начин“ (вж. Novas and Rose, 2000: 487; цит. по Димитрова, 2011). Наблюдаваме тенденции към разпределяне на отговорността както от държавата към различни институции, така и към различни индивиди, от които се очаква отговорност към управлението на собственото си здраве. „Целта е формирането на отговорни граждани и въвлечането им в мрежи от дейци, ангажирани в максимизирането на здравето“ (Bunton and Petersen, 2005: 4; цит. по Димитрова, 2011).

В социотехническата мрежа на асистираната репродукция и ин витро метода, които са централни за настоящата работа, жените биват умело дисциплинирани, управлявани и „карани“ да упражняват върху себе си конкретен тип действия в името на своето здраве, щастие и най-вече за достигане до заветната цел – раждане на дете. Това, да бъдат „отговорни майки и родители“, означава, че трябва да наложат на самите себе си определени практики и технологии, чрез които да спомогнат за по-бързото и сигурно раждане на дете. В контекста на изследванията на управляемостта (governmentality studies) тези практики могат да се определят като „практики на свобода“. Както казва Митчъл Дийн, в подобни мрежи от власт посланието е: „Ще ти помагаме да използваш свободата си, докато го правиш по нашия начин“. Това може

да бъде прилагано не само върху свободата на индивида, но и върху целия му живот, и означава, че чрез технологиите, налагани му отвън, както и чрез различните практики, той бива контролиран във всяка своя стъпка и животът му се превръща в предварително изградена мрежа от власт, в която стъпките, които трябва да извърви, са предварително начертани и „внедрени“ в ума му, така че той да повярва, че сам е стигнал до извода, че трябва да бъдат изпълнени. Както стана ясно, технологиите на себе си могат да се съотнесат с призива „познай себе си“, но това, както и всичко друго в живота на индивида, е създадено посредством външна намеса, която почти винаги е невидима. Чрез дадените примери може по-лесно да се разбере как технологиите на себе си действат върху индивида и го правят пионка в една властова мрежа, в която свободата, изначално приписвана на индивида като характеризираща самата му същност, се превръща в задължение. Азът трябва да е субект, който възприема съдбата си като лична отговорност в опита си да открие смисъла на това, да моделира живота си чрез поредица от лични избори, които, щом бъдат въввлечени в една социотехническа мрежа, се превръщат от личностни в „колективни“ избори.

Това фактически е процесът на управление или на „ръководене на поведението“, което „разглежда индивидите и техните способности като ресурси, които трябва да бъдат използвани и оптимизирани“ (Димитрова, 2011: 93). За да може това да се осъществи, са необходими различни апарати за сигурност – полиция, правосъдие, разузнавателни служби, здравеопазване, социални грижи, центрове за взаимопомощ и др. Под „управляемост“ Фуко разбира съвкупност от институции, процедури, анализи и пр., позволяващи упражняването на управляемостта, чиято основна мишена е населението. Населението, от своя страна, е крайната цел на управляването, а целта тук се изразява в подобряване на живота на населението, а за да може това да стане реалност, се използва самото население като инструмент за постигане на конкретни цели. Основно за управлението при Фуко е това, че то се упражнява „върху едно човешко множество, а не върху територия“ (Христов, 2006: 260). Съществено за управляемостта е това, че има няколко измерения, които подчертават връзката власт – пол – тяло.

В късните творби на Фуко режимът на управляване на себе си и другите позволява продуктивност с минимална мощност. Фуко представя този етос като сбор от рефлексивни практики, имащи за цел дистанциране на индивидите от дискурсите и практиките, които ги управляват. Завръщането към стоицизма според Фуко отново поражда въпроса „Как да управляваш самия себе си?“. Не толкова отговор, колкото пояснение на въпроса можем да получим, като разгледаме по-обстойно понятието „управляемост“. То е „дейност“, моделираща поведението ни, влияещо върху нашите желания, стремежи, интереси и вярвания в името на конкретни цели. С други думи, „управлението

винаги е тясно свързано и действа, позовавайки се на определени режими на истина и експертиза“ (Димитрова, 2011: 93).

От една страна, движението за държавна концепция, от друга – движение на религиозно разпокъсване, са причините, които поставят въпроса „Как да бъдеш управляван, от кого, до каква степен и с какви цели?“. Теорията за управляемостта на Фуко е мост между властта и техниките на себе си. В резултат на това се показва как могат да се съгласуват изследванията върху властта и подчинението. Изкуството на управляване, възникнало през XVI в., обхваща няколко нива на управление – самоуправление, управление на семейството и управление на държавата. Оттук следва и разбиране за трите вида управление – индивидът, способен да управлява сам себе си, може да управлява своето семейство и държава; от своя страна, добре управляваната държава създава добре управлявани индивиди и семейства. Според Фуко не трябва управляемостта да се слива с господството, както властта не бива да се слива с принудата. Управляемостта поставя мостове на микрополитики между дисциплиниране на тялото и ума и макрополитики на управление на националната държава, а целта на Фуко за строителство на клиники, приюти, затвори и пр. е начин да се изгради режим на управление на хората и техните тела, души и умове.

Фуко също така се интересува от настъпилите промени в социалната интеграция на обществата на Запад през XVI и XVII в., а властта вече може да бъде „заменена“, защото не е притежание под формата на вещ (Фуко, 1997). Съществена роля в едно управляване има икономиката, въведена в политическото действие. Цитирайки Ла Периер, Фуко казва, че управлението всъщност е разполагане на нещата, с които човек се заема. Следователно управлението има за цел да доведе докрай нещата, с които се заема. „Изкуството да се управлява“ има за форма темата за държавния интерес. Държавата се явява основна „цел“ и се управлява както по законите, дадени ѝ от природата и Бог, така и от присъщите ѝ рационални закони. Изкуството да се управлява открива рационалните си принципи в „специфичната реалност на държавата“ (Фуко, 1997: 61). То не може да съществува самостоятелно и това се вижда много ясно в меркантилизма, който се явява „първото рационализиране на упражняването на властта“ (Фуко, 1997: 62). От друга страна, държавата на управляването се определя от масата на населението, с неговия обем, гъстота и територия. Тази държава бива контролирана от диспозитивите на сигурност. Пасторалът, дипломатико-военната техника и полицията според Фуко са „трите големи елемента, изхождайки от които могъл да се осъществи този фундаментален феномен в историята на Запада“ (Фуко, 1997: 70), а именно управляванизирането на държавата.

От казаното дотук ясна стана общата схема, предложена от Фуко. Виждаме как индивидът бива „направляван“ чрез различни методи и във всеки един от тези т.нар. „етапи“ на направление той се ситира според външната

намеса, която много често се изразява в лицето на властта. Чрез дисциплинарните практики, които правят индивида покорен и подвластен, чрез биовластта и технологиите на себе си ставаме свидетели на „невидимото“ вкарване на индивида в мрежи от власт, които го правят покорен и угоден, пионка, вършеща им най-добра работа. Управляването не случайно се оказва близо до технологиите на себе си, защото в основата си има за цел управляване на другите (държава, население, индивиди). Единствената видима разлика тук е, че при управляването „проектирането“ се случва изцяло видимо, а при технологиите на себе си то може да се случи както видимо, т.е. външно, така и невидимо, т.е. вътрешно. Управляемостта и технологиите на себе си са два типа техники, които правят възможно контролирането и създаването на нови, покорни индивиди. Втора глава продължава линията на анализ на технологиите на себе си, прилагайки го в контекста на асистираната репродукция и ин витро процедурите, и показва как борбата на жените, страдащи от безплодие – борба за автентичност, за смисъл, за осъществяване на желаната идентичност на майка, са тъкмо „практики на свобода“, които принадлежат към една специфична социотехническа мрежа от власт.

Използвайки тази обща теоретична схема, изследвам българския опит, свързан със социотехническата мрежа на асистираната репродукция. В тази зона на индивидите биват предписвани форми на практикуване на автономия и право на избор. А на участващите в тази мрежа биват „дарявани“ идентичности на отговорни граждани и родители, на „истински майки“.

### **Благодарности:**

Благодаря на доц. д-р Ина Димитрова за всеотдайността и помощта, която оказа при написването на този труд. Благодарение на нея един толкова наблягал проблем в днешно време, разгледан през философската призма и през „погледа“ на Мишел Фуко, може да добие по-голяма популярност.

### **ЛИТЕРАТУРА**

- Алън, А. (2012). *Политиката на нас самите*. София: Изток-Запад, с. 96 – 110.
- Фуко, М. (2003). *Трябва да защитаваме обществото*. София: Лик, с. 37 – 56; 270 – 298.
- Фуко, М. (1988). *Надзор и наказание. Раждането на затвора*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Фуко, М. (1992). *Генеалогия на модерността*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, с. 100 – 102.
- Фуко, М. (1993). *История на сексуалността. Волята за знание*, Т1. Плевен: ЕА.

- Фуко, М. (1994). *История на сексуалността. Употребата на удоволствията*, Т2. Плевен: ЕА.
- Христов, М. (2006). Генеалогия на биополитиката. В: *Социологически проблеми*, 1 – 2. с. 252 – 268.
- Христов, Т. (2011). Тирания, идеология, и конструирането на социалистическите субекти. В: *Социологически проблеми*, 3 – 4.
- Lither M. (1988). *Technologies of the self. Seminar with Michel Foucault*. University of Massachusetts Press.

## REFERENCES

- Alan, A. (2012). *Politikata na nas samite*. Sofiya: Iztok-Zapad, s. 96 – 110.
- Fuko, M. (2003). *Tryabva da zashtitavame obshtestvoto*. Sofiya: Lik, s. 37 – 56; 270 – 298.
- Fuko, M. (1988). *Nadzor i nakazanie. Razhdaneto na zatvora*. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“.
- Fuko, M. (1992). *Genealogiya na modernostta*. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, s. 100 – 102.
- Fuko, M. (1993). *Istoriya na seksualnostta. Volyata za znanie*, Т1. Плевен: ЕА.
- Fuko, M. (1994). *Istoriya na seksualnostta. Upotrebatata na udovolstviyata*, Т2. Плевен: ЕА.
- Hristov, M. (2006). Genealogiya na biopolitikata. V: *Sotsiologicheski problemi*, 1 – 2. s. 252 – 268.
- Hristov, T. (2011). Tiraniya, ideologiya, i konstruiraneto na sotsialisticheskite subekti. V: *Sotsiologicheski problemi*, 3 – 4.
- Lither M. (1988). *Technologies of the self. Seminar with Michel Foucault*. University of Massachusetts Press.

## TECHNOLOGIES OF OURSELVES AND NETWORKS OF POWER

**Abstract.** The purpose of this article is to examine the scope of assisted reproduction in Bulgaria through a specific framework, namely Michel Foucault's view of the construction and identity of subject. The analysis focuses on Foucault's ideas of the construction of identities, expressed in the terms: “descending individualization”, “technology of self”, “disciplinary power”, “manageability” and “biopower”. This study is an attempt to understand and look at the discourse of constructing identities today in Bulgaria.

✉ **Boryana Kiryakova, MA Student**  
Sofia University  
15, Tsar Osvoboditel Blvd.  
1504 Sofia, Bulgaria  
E-mail: borqna.kirqkova@gmail.com